

NAĐMEĐER: TRAGEDIJA CRNE GORE KROZ ŠEĆANJE NA INTERNACIJU

1.

Jedan od „logora smrti” nalazio se u Đenovićima

Piše: **Nenad STEVOVIĆ**, publicista i istraživač crnogorske dijaspore

Kultura šecanja predstavlja temeljni postulat cjelokupne kulture jednog naroda i dokaz svjesnosti o potrebi očuvanja sopstvenih identitetskih karakteristika. Za budućnost crnogorskog nacionalnog i državnog identiteta borba šecanja protiv zaborava je od ključnog značaja. Prvi svjetski rat, planetarni sukob koji je odnio milione ljudskih žrtava i izazvao ogromna materijalna razaranja, s pravom nazvan Veliki rat, počeo je sa ciljem nove kolonijalne podjele svijeta, a završio raspadom četiri carstva, stvaranjem novih evropskih država, Oktobarskom revolucijom u Rusiji i konstituisanjem Društva naroda. Kraj rata značio je i kraj zarobljeničkim mukama velikom broju Crnogoraca koji su bili internirani u logorima Austrougarske monarhije. Tokom 1916. godine, nakon polaganja oružja i raspuštanja crnogorske vojske, crnogorski vojnici i civili su internirani u 68 logora širom Austrougarske. Velikom broju njih to je bila posljednja životna stanica, umrli su i sahranjeni na logorskim grobljima u tuđini. U većini slučajeva familija žrtava nikada nije saznala kako je umro i de je pokopan njihov bližnji. Mnogo je zaboravljenih crnogorskih grobova koje nikada niko nije pošetio, hrišćanski upalio svijeću za pokoj duše, položio cvijet u znak poštovanja i ljubavi prema svom bližnjem.

ZASTRAŠUJUĆA POJAVA

U hronologiji ratova u svijetu upotreba logora u ratne svrhe pojavljuje se u drugoj polovini 19. vijeka, u američkom građanskom ratu (1661-1865) i prilikom španske kolonizacije Kube (1895). Zarobljeničke logore su koristili i Britanci u Južnoj Africi u anglo-burkom ratu (1899-1902) i Njemci u zapadnoj Africi prilikom gušenja

Tokom 1916. godine, nakon raspuštanja crnogorske vojske, crnogorski vojnici i civili su internirani u 68 logora širom Austrougarske. Veliki broj njih je umro i sahranjen na logorskim grobljima u tuđini. U većini slučajeva familija crnogorskih žrtava nikada nije saznala kako je umro i de je pokopan njihov bližnji. Mnogo je zaboravljenih crnogorskih grobova koje nikada niko nije pošetio

Nenad Stevović je sa Mihalom Spevakom koautor knjige: „Nađmeđer 1914-1918, logor i groblje crnogorskih interniraca”, Matica crnogorska, Podgorica, 2018. Ovdje donosimo dio iz te studije, u kome se govori o jednom od najtežih perioda crnogorske istorije

Austrijska vojska u Crnoj Gori

ustanka u Namibiji. Ali niko nije do tada primijenio logore u ostvarivanju ratnih ciljeva u tako zastrašujućem obimu kao Austrougarska carevina i njeni saveznici tokom Prvog svjetskog rata 1914-1918. Megalomanski carski ciljevi i nerealne ambicije o novoj preraspodjeli svijeta potpuno su zaokupirali svijest i pažnju bečkih ratnih jahača apokalipse, ne vodeći računa o bijedi i zlodjelima koje su nanijeli ljudima. Za vrijeme Velikog rata u Austrougarskoj je bilo 300 ratnih logora, u Njemačkoj 50, u Bugarskoj minimum 25, u Turskoj i Albaniji nepoznat broj. Iza njih su ostala masovna groblja i razbacani grobovi.

INTERNIRANI CIVILI

Internirci iz Crne Gore su bili razmješteni u desetine logora, a samo u pet većih sredinom 1918. godine bilo ih je blizu 9.500. Još toliko Crnogoraca bilo je na raznim prisilnim radovima. Samo u radničkim četama po Crnoj Gori u aprilu 1918. godine bilo je 6.720 radnika. Na radove su odvođene čitave porodice. Tako je, npr. u Belišću u Sloveniji radilo preko 300 radnika iz Crne Gore, me-

đu kojima je bilo žena i dece. Najgore je bilo u radnim logorima po crnogorskom primorju i Albaniji u kojima su radnici svakodnevno umirali od iscrpljenosti i gladi. U Đenovićima kod Herceg Novog, kako u prikupljenoj građi navodi tadašnji komitski prvak Vuksan Minić, bio je „logor smrti”. Tačan broj logoraša i broj umrlih nikada nije utvrđen. To se odnosi i na broj interniranih oficira, vojnika i civila iz Crne Gore čija internacija je počela u drugoj polovini 1916. godine. Ratni zarobljenici i internirani civili iz Srbije i internirani stanovnici Crne Gore zatvarani su u iste logore, ali su unutar logora smješteni u posebne barake. Austrougarska nije vojnicima i oficirima crnogorske vojske priznavala status ratnih zarobljenika iz razloga što nisu bili zarobljeni. Svi građani Crne Gore koji su se našli u logoru za Austrougarsku komandu su tretirani kao internirani civili.

PROCJENA

U evidencijama i popisima koje je vodila Kraljevina SHS, u dopisima, molbama i zahtjevima koje je upućivala međuna-

Cetinja pod okupacijom

Naslovnica sa okupiranog Cetinja, 27. februar 1916.

Austrijanci na Cetinju početkom 1916. godine

rodnim organizacijama, kao i u usmenoj komunikaciji i pisanoj korespondenciji sa predstavnicima vlada drugih država, internirani logoraši iz Crne Gore nijesu posebno evidentirani, već su tretirani zajedno sa Srbima kao srpske žrtve. Na Pariskoj mirovnoj konferenciji 1919. godine delegacija Kraljevine SHS dala je procjenu, koja je prihvaćena kao činjenica, da je u austrougarskim logorima u toku Prvog svjetskog rata bilo zatvoreno 147.677 njenih vojnika, podoficira i oficira, od kojih je 50.000 umrlo u logorima, a 97.677 preživjelo rat. Takođe je data procjena da je u istom periodu u Austrougarsku internirano 50.000 njenih građana, od kojih je u logorima umrlo oko 20.000. Podaci za Crnu Goru nijesu posebno obrađivani, već su sastavni dio ukupne procjene. Pariska mirovna konferencija održana je neposredno po završetku rata, bez obavljenog zvaničnog popisa žrtava i bez stručnog istraživanja žrtava za mirovnu konferenciju. Podaci koje je iznijela delegacija iz Beograda počivali su na procjeni jednog njenog diplomate, generalnog konzula u Pragu Jovana J. Vučkovića. Na osnovu njegovih procjena, koje su urađene bez

stručnjaka iz te oblasti, Austrougarskoj je dostavljen ošteti zahtjev. Konzul Vučković je koristio tri njemu dostupna izvora: podatke iz štampe Eho de Bulgaria od 11. maja 1917. godine, izvještaj austrougarskog Crvenog krsta od 1. februara 1918. godine i podatke Crvenog krsta Srbije od 1. februara 1918. godine.

NETAČNI PODACI

Prihvaćene cifre daleko su od stvarnih i bazirane su na sporadičnim sekundarnim izvorima, poput štampe, izvještaja Crvenog krsta, svjedočenja i procjena. Primarnih izvora nije bilo, jer su organi Austrougarske, Njemačke i Bugarske izbjegavali saradnju sa Međunarodnim Crvenim krstom. Podaci koje su šturo i rijetko dostavljali nijesu bili tačni, a do pred kraj rata nijesu priznavali da u zarobljeničkim logorima drže i internirane civile, što je bilo zabranjeno Haškom konvencijom i međunarodnim ratnim pravom. Savremeni istraživači koji naučno tretiraju ovu temu izražavaju sumnju u tačnost iznijetih cifara i traže nova istraživanja radi približavanja istorijskoj istini. Navedene činjenice dodatno otežavaju istraživačke napore da se

Internirci iz Crne Gore su bili razmješteni u desetine logora, a samo u pet većih sredinom 1918. godine bilo ih je blizu 9.500. Još toliko Crnogoraca bilo je na raznim prisilnim radovima. Samo u radničkim četama po Crnoj Gori u aprilu 1918. godine bilo je 6.720 radnika. Najgore je bilo u radnim logorima po crnogorskom primorju i Albaniji u kojima su radnici svakodnevno umirali od iscrpljenosti i gladi

približno utvrdi ukupan broj interniranih građana Crne Gore i broj onih koji se više nijesu vratili u svoju domovinu i čije kosti vječno počivaju po logorskim grobljima tadašnje austrougarske monarhije. Od 300 formiranih logora, 10 najvećih, sabirnih, su se nalazili u Nađmeđeru, Aradu, Doboju, Nežideru, Boldogasonu, Šopronjaku, Mauthauzenu, Ašahu na Dunavu, Hajnrihgrinu i Braunauu. Crnogorci su internirani u svih 10 velikih i još 58 drugih logora.

LOGORI

Oblast Vojne komande Požonj (današnja Bratislava), kojoj je pripadao Nađmeđer, za vrijeme Prvog svjetskog rata obuhvatao je djelove teritorija današnje Slovačke, Austrije i Mađarske. Zbog geografskog položaja i dobrih transportnih veza ta oblast je bila najprikladnija za formiranje logora, pa je tako na relativno malom prostoru sagrađeno 10 logora za ratne zarobljenike i internirane civile. Najviše ih je bilo na teritoriji današnje Mađarske: Kenjermezo, Csot, Hajmasker, Ostfasonjfa i Zalaegerszeg. U granicama današnje Austrije su bili Šopronjek i Boldagason. Na teritoriji današnje Slovačke nalazili su se logori za zarobljenike: Šamorja, Dunajska streda i Nađmeđer. Svi ti logori su bili sabirni i iz njih se odlazilo na prinudni rad širom monarhije. Samo u tih 10 logora početkom 1917. godine, evidentirano je 440.590 zarobljenika, od kojih je u matičnom logoru boravilo 67.828, dok ih je na radovima van logora bilo 372.762. Godinu dana kasnije, 1. januara 1918. godine, brojno stanje u 10 logora koji su pripadali Vojnoj komandi Požonj povećano je na 576.767 zarobljenika, od kojih je van matičnih logora na prinudnom radu širom monarhije bilo 495.186 logoraša. (Nastavlja se)